

ELS MONESTIRS COM A PART DE L'ESTRATÈGIA DELS COMTES D'URGELL EN EL CONTROL DEL TERRITORI. EL CAS DE SANTA CECÍLIA D'ELINS (881-1085)

Clement Miró i
Tuset

Resum

A través de donacions, els comtes engrossien els béns d'uns monestirs que aviat van passar a formar part de la seva estratègia de control territorial. En aquesta comunicació tractaré el cas de Santa Cecília d'Elins i la seva relació amb els comtes d'Urgell durant l'Alta Edat Mitjana.

Santa Cecília d'Elins va ser fundat en temps del comte Guifré d'Urgell, poc abans del 881, any en què va rebre un precepte d'immunitat per part de Carloman. Més endavant, en temps de Sunifred II, aquest cenobi va rebre del comte tot un territori i béns situats a Salinoves, a l'actual Baronia de Rialb. En època de Borrell II, el monestir va consolidar el seu domini central, en perjudici de les comunitats d'habitants de la vall, centrada a la vila de Pallerols. Més endavant, el comte Ermengol I va continuar amb la política de reforç del cenobi a través de donacions, com la de Castelló, una àrea de muntanya rica en pastures, fusta i possiblement minerals. La seva mort el 1010 a Còrdova marca la fi provisional de la influència comtal i una major intervenció territorial de l'Església d'Urgell, aleshores comandada per Ermengol, fill dels vescomtes de Conflent. El judici de Sant Pere de Ponts del 1024 va significar una topada entre els interessos del monestir i els comtals, per una banda, i els episcopals, per una altra. En aquest plet, el jove Ermengol II tenia només vint-i-dos anys i el bisbe Ermengol es trobava en la plenitud del seu episcopat. La documentació del monestir no torna a referir-se a la intervenció comtal fins a l'època d'Ermengol IV, el qual va impulsar el 1080 la reforma gregoriana a través de Bernat d'Oloron i el canvi del cenobi masculí per un altre de femení, amb multitud de donacions, sobretot provinents de les terres baixes que administraven de feia poc temps.

En aquella època, els monestirs, amb el territori i parròquies que controlaven, eren un clar competidor dels interessos de l'església secular. Els comtes es van convertir en els principals valedors dels cenobis, ja en època carolíngia. Territoris situats a la Marca i alous comtals van passar a formar part dels dominis de cenobis. La xarxa de poder comtal i de control del territori seria inimaginable sense el paper dels monestirs.

Paraules clau: monestir, Urgell, comte, poder, territori, Santa Cecília d'Elins

Abstract: *Monasteries as part of the county strategy in the control of the territory. The case of Santa Cecília d'Elins until 1080*

Through donations, counts enlarged the properties of some monasteries which were soon part of their territorial strategy. In this paper I am going to discuss the case of Santa Cecília d'Elins and its relationship with the counts of Urgell during the High Middle Ages.

Santa Cecília d'Elins was founded in the times of Guifré of Urgell, shortly before 881, when it received a precept of immunity by Charlemagne. Later, in times of Sunifred II, the count gave this monastery a whole territory and properties located in Salinoves, in the current Baronia de Rialb. In times of Borrell II, the monastery consolidated its central domain, to the detriment of the communities of inhabitants of the valley, centered in the town of Pallerols. Later, Count Ermengol I continued with the policy of reinforcement of the monastery through donations, like the one from Castelló, a mountain area rich in pastures, wood and possibly minerals. His death in Córdoba in 1010 marked the provisional end of county influence and a bigger territorial intervention of the Church of Urgell, then ruled by Ermengol, son of the Viscounts of Conflent. The trial of Sant Pere de Ponts of 1024 meant a disagreement between the interests of the monastery and counts, on the one hand, and the Episcopal ones, on the other hand. In this lawsuit, Ermengol was only twenty-two years old and Bishop Ermengol was in the plenitude of his episcopate. The documentation of the monastery does not refer to the county intervention until the times of Ermengol IV, who promoted, in 1080, the Gregorian reformation through Bernat d'Oloron and the change of the male monastery to a female one, with many donations, especially from the lowlands which they had administered a short time before.

At that time, monasteries, with the territory and parishes they controlled, were clear competitors of the interests of the secular church. Counts became the main protectors of monasteries, in Carolingian times. Territories situated in the Marca and freehold counties became part of the domains of the monasteries. The network of county power and control of the territory would be unimaginable without the role of the monasteries.

Key words: monastery, count, power, territory, Urgell, Santa cecília d'Elins

Introducció

En aquest treball exposem el paper que van tenir els monestirs benedictins en el control del territori per part dels comtes. L'estudi se centra en els comtes d'Urgell i en el cas de Santa Cecília d'Elins, en el seu primer període, el del cenobi masculí, investigat àmpliament en un treball acadèmic anterior.¹ Concretament, tracta l'etapa compresa entre la seva fundació, possiblement a mitjans del segle IX, i l'època d'Ermengol IV, a finals de l'XI. Aquest comte i la seva muller, Llúcia, impulsaren la reforma gregoriana al cenobi i el canvi de comunitat, la de monjos per una de femenina, provinent del monestir de Sant Pere de les Puelles, de Barcelona.² La documentació primària analitzada prové de les transcripcions efectuades per Benigne Marquès a la revista *Urgelia*.³

Comtes i monestirs

Tot indica que el monestir de Santa Cecília d'Elins va ser fundat en temps del comte Guifré el Pelós, poc abans del 24 d'agost del 881, quan Carloman va concedir un precepte al cenobi.⁴ Tot i no ser un monestir fundat sota la protecció del comte, el seu paper històric, com el veí de Sant Serni de Tavèrnoles, va estar sempre lligat als comtes d'Urgell.

A part de Santa Cecília d'Elins, el comtat d'Urgell va ser el bressol de diversos monestirs, com el de Sant Serni de Tavèrnoles, situat a la vall de la Valira, prop d'Anserall i de la Seu d'Urgell; Sant Climent de Codinet, situat prop del riu Segre, a l'entrada de l'antic *pagus* de Tost; Sant Iscle o Sant Andreu de Centelles o Trespunts, construït enmig d'un sistema de congostos que estrenyen el Segre entre Codinet i Organyà; Sant Andreu de Planeses, situat a la solana del Segre, prop de la Seu d'Urgell i de l'antic castell de Somont; Sant Llorenç de Morunys, a la conca septentrional del Cardener; i Sant Pere de Graudescales, a la Valldora.

El monestir de Santa Cecília d'Elins en l'actualitat.
(Fotografia: Carles Gascón Chopo)

Els comtes d'Urgell van estar sempre vinculats al monestir de Santa Cecília d'Elins. Tant aquest cenobi com el veí de Sant Serni de Tavèrnoles van tenir el suport del casal comtal d'Urgell. Com comprovarem, els comtes en van ser els principals valedors. Van utilitzar el monestir com un satèl·lit més de la seva política de control territorial.

El control comtal del territori a través dels monestirs s'efectuava de forma indirecta. Els comtes impulsaven la creació de cenobis i els nodrien amb un conjunt de donacions de béns. Aquestes s'allargaven a través de la història i de diferents figures comtals.

Una altra manera d'efectuar el control podia ser amb la inclusió dins de l'estructura monacal d'algun membre de la família comtal. Aquest és el cas del comte Guifré, que impulsà la fundació de Santa Maria de Ripoll (880) i de Sant Joan de les Abadesses (885). El seus fills Radulf i Emma foren abats de Santa Maria de Ripoll i de Sant Joan de les Abadesses respectivament. Radulf esdevingué també bisbe d'Urgell (914-942).⁵

Guifré el Pelós

El paper cabdal del monestir de Ripoll en la política territorial del comte Guifré —hem de recordar que es convertí en panteó familiar— no hauria de menysprear el d'altres cenobis, més petits, però estratègics en les seves àrees d'influència: aquest seria el cas de Sant Serni de Tavèrnoles i de Santa Cecília d'Elins, ambdós situats a la regió septentrional del comtat d'Urgell.

Quan, el 881, Carloman expedí el precepte, feia uns anys que Edifred i els seus monjos havien romput noves terres per a la construcció del monestir de Santa Cecília en una àrea erma d'origen fiscal, situada a la part central d'una vall, i en un entorn territorial habitat: la vall d'Elins. El cenobi centralitzà aviat la vida i l'economia d'un territori muntanyenc que tenia dos altres pols: un a la capçalera de la vall, amb Castelló, i un altre de més important, el castell d'Elins, situat a l'altre extrem, prop de Noves de Segre.

Durant el segle x, el territori del domini central del monestir, la vall d'Elins, es caracteritzava per l'existència d'un hàbitat semidispers, bàsicament amb viles i vilars. Aquest era el cas de Pallerols, Avellanet, *Johannace*, o *Coniuncta*, entre d'altres. A la vall hi proliferava la petita propietat privada, sobretot amb terres, vinyes i horts, que contrastava amb àrees de pastura, com la de la muntanya de Castelló. El pes de les comunitats rurals de muntanya era molt important en aquesta primigènia època de la vida d'aquest cenobi. Unes col·lectivitats que anirien perdent el control del territori en pro de l'administració comtal.⁶

El comte Guifré va ser qui va reordenar, amb tota seguretat, l'Urgell Mitjà, el Somontà o *Submontanione* —tot un territori comprès entre els rius Cardener i el Segre— i la Noguera

Pallaresa. La serra de Comiols i el roc de Benavent constitueixen una espinada damunt de la qual se situava una via de comunicació que enllaçava part del Somontà amb l'àrea septentrional del comtat d'Urgell, a través del carener que separa les riberes del Segre i de la Noguera Pallaresa. Aquest camí seguia la lògica de l'avanç de l'administració comtal urgellenca des dels Pirineus a la Conca Dellà i la regió de Ponts i d'Artesa de Segre. En aquesta contrada, el comtes d'Urgell van expandir els seus dominis a banda i banda de la serra de Comiols i de la roca de Benavent. Aquesta via va tenir un ús pecuari, com a camí ramader, fins a mitjans del segle xx.⁷

A un costat i altre de la carena se situaven assentaments humans anteriors a l'arribada dels carolingis, els quals compartien espai amb altres de nous. Aquest és el cas d'Isona i de les diverses esplugues; o el dels capmasos i masos situats a l'entorn de l'església de Sant Cristòfol de Salinoves,⁸ possiblement un antic monestir visigot transformat en cel·la sota l'administració de Santa Cecília d'Elins.

Manuel Riu esmenta la possibilitat que la conquesta i administració del territori del Somontà per part del comte Guifré estigui relacionada amb la figura de l'intrús bisbe d'Urgell, Esclua, el qual va foragitar el legítim, Ingobert, entre el 885 i el 892. Amb el nou bisbe, i per poc temps, Urgell esdevingué una seu metropolitana que emulava l'antiga Tarragona. D'aquesta manera, les elits locals intentaven retornar a una situació anterior, amb una dependència religiosa deslligada de Narbona.⁹

Pel que sembla, Esclua, que deuria tenir el suport comtal, va concedir a Guifré drets sobre alguna parròquia del Lluçanès. Riu pensa que les concessions no es van limitar a aquell territori i que el comte i els seus van fer aprisió de terres i les van administrar fins a Ponts i Gualter.¹⁰ D'altra banda, cal que tinguem en compte la política de Guifré, amb la fundació de Santa Maria de Ripoll i de Sant Joan de les Abadesses, el territori que administraven aquests monestirs, i el paper que hi desenvoluparen posteriorment els seus fills Radulf i Emma.

Sunifred II

Riu creu que el successor de Guifré, Sunifred II, deuria considerar vàlides aquestes concessions eclesiàstiques damunt de certes parròquies dels seus territoris. Cal recordar que Esclua va viure fins al 924, encara que desposseït de la mitra. Així ho trobem el 25 de març del 937, quan el comte Sunifred II va donar a Santa Cecília i a Sant Cristòfol de Salinoves, a través dels seus abats Gulfí i Melandre, les parròquies situades a Salinoves i a Paracolls.¹¹

Aquesta intervenció comtal procurava convertir els monestirs en un òrgan del seu poder. De fet, com anirem comprovant, els comtes organitzaven el territori a través d'uns cenobis que protegien i engreixaven amb donacions de béns.

Anys més tard de la donació parroquial de Sunifred II a Santa Cecília d'Elins, el 6 de juny del 952, havent mort sense descendència el comte, la seva vídua, la comtessa Adelaida, per salvar l'ànima del seu consort, va posar a disposició del monestir uns alous situats a Civís, al vilar de Fenerols, a Gramenet i a Noves.¹²

Borrell II

El successor de Sunifred II va ser el seu nebot Borrell II, comte de Barcelona, el qual va continuar reforçant el poder comtal a la regió amb l'administració de la part nord de la Conca Dellà, amb l'antiga ciutat d'Isona i tot un seguit de territori que donà a Sant Serni de Tavèrnoles.¹³

El comte Borrell II va intervenir també a l'àrea pirinenca del comtat, amb una sèrie de donacions que susciten la controvèrsia. Les comunitats de muntanya hi estaven establertes en unes divisions territorials anomenades valls o *pagus*. Els seus límits seguien sovint l'orografia del terreny. Es tracta dels *pagus* i de les valls d'Andorra, Cabó, Tost, Castellbò, Sant Joan i Elins, entre d'altres. Aquestes comunitats administraven el seu territori i en devien aprofitar els recursos forestals i ramaders.

El 2 d'abril del 955, Borrell II va donar a Santa Cecília d'Elins la vila de Pallerols, amb el vilar d'Avellanet, i Castelló i la seva muntanya.¹⁴ Aquest acte, esmentat en un document, no sembla tenir gaire validesa, quan en trobem uns altres tres de posteriors que tindrien uns objectes similars.

El primer fa referència a una donació, del 30 d'agost del 957, dels veïns de Pallerols, *Coniuncta* i Hortó, del conjunt dels seus territoris al comte Borrell II.¹⁵ El segon, a una donació, de la mateixa data que l'anterior, efectuada pels mateixos veïns; però aquest cop el beneficiari és el cenobi de Santa Cecília.¹⁶ Aquesta donació es realitzà per manament del comte i de la seva muller Ledgarda. Borrell II no n'era el beneficiari directe, però intervenia en la transacció. El tercer document es refereix a una donació del susdit comte al monestir sobre les poblacions de Pallerols, Avellanet, *Coniuncta* i *Iohannace*, amb tots els seus termes.¹⁷

Deixant de banda les més que possibles falsificacions documentals que hi ha, i sense la possibilitat de saber quins documents poden ser falsos o no, amb aquests textos es pot comprovar com la casa comtal d'Urgell va beneficiar amb escriure el monestir.

Amb Borrell II, el cenobi d'Elins accentuava encara més el seu paper en el control del territori comtal, en aquest cas el més immediat al monestir i que configuraria el gruix del seu domini central. La pràctica totalitat de la vall, tret de la inferior, la del castell d'Elins, passava a formar part de l'administració de l'abadia.

La política de Borrell II cap a Santa Cecília va concloure amb la donació, que va realitzar conjuntament amb la seva muller Ledgarda, de l'església i parròquia de Sant Martí de Cortiuda, el 6 de gener del 971.¹⁸

Ermengol I

El seu successor, Ermengol I, conjuntament amb la seva muller Tedberga, van donar el 2 de setembre del 1003 Castilló i la seva muntanya al monestir de Santa Cecília, amb tots els seus delmes (*decima, decimis*).¹⁹ Aquesta donació també surt esmentada en un altre document, amb data 27 d'agost del 1009.²⁰ No es tracta de l'únic document que referencia aquesta transacció, ja que Borrell II donà també Castilló i la seva muntanya al monestir, el 2 d'abril del 955.²¹

El monestir de Santa Cecília d'Elins en l'actualitat.
(Fotografia: Carles Gascón Chopo)

Aquests documents van ser presentats al judici de Sant Pere de Ponts, l'1 de novembre del 1024, celebrat davant del comte Ermengol II, el comte Berenguer de Barcelona, la seva muller, la comtessa Ermessenda, i molts magnats locals.²² En aquest judici, l'Església d'Urgell, a través de la figura del bisbe Ermengol, aprofitant el buit de poder anterior de la casa comtal, amb la mort, el 1010, del comte Ermengol I a Còrdova, reclamava els delmes i primícies de Castilló i l'església i la parròquia de Cortiuda: «eo quod iniuste tenebat per ius sue ecclesie ipsam ecclesiam de Curticita cum ipsa parroechia et ipsas decimas et primicias de Castellono.»²³

El cenobi va presentar els documents de donació de Castilló dels comtes Borrell II i Ermengol I, els quals van ser considerats falsos.²⁴ Com també ho va ser el de la donació de Borrell II de l'església de Cortiuda. El Bisbat va presentar com a prova l'acta de consagració del bisbe Sisebut, falsament datada del 839, però considerada verdadera.²⁵ El bisbe Ermengol va guanyar el judici. Els delmes i primícies de Castilló i l'església i la parròquia de Cortiuda van passar a formar part de l'Església d'Urgell. Tot i això, a l'acta de consagració de l'església del monestir de Santa Cecília, del 28 de desembre del 1080, hi tornen a sortir esmentades les possessions de Cortiuda i de Castilló. La primera hi surt com un alou, ja no com una parròquia: «et alodium illud de Curtidda.» I pel que concerneix a la segona, la muntanya de Castilló, no esmenta res sobre el delme i les primícies, però sí una església de Sant Miquel, un castell lligat al topònim, i uns alous. Concretament diu: «etium castrum de Castelione cum ipsa ecclesia sancti Michaelis, cum omnibus alodiis de illo monte.»²⁶

Castilló surt esmentat en l'acta com un castell que de ben segur deuria existir en època pretèrita a l'estudiada. Aquesta instal·lació militar es trobava situada davant de l'actual Casa Forestal de Pallerols. En la toponímia actual hi persisteixen el portal de Castilló (1.642 m) i el turó de Sant Miquel (1.824 m). Aquesta fortalesa deuria controlar la part alta de la vall, el territori dedicat a les pastures, travessat per la xarxa de camins ramaders careners de la transhumància de curt i de llarg recorregut. En les immediacions se situen dos passos importants: el coll de Leix (1.700 m), que comunica amb la vall de Castellbò, i la Culla (1.922 m), amb la Ribalera, a la ribera de la Noguera Pallaresa. D'altra banda, molt a prop de Castilló, a la capçalera de les valls de Guils del Cantó i a la de Siarb, respectivament, hi trobem les restes dels castells de Rocamora (1.855 m) i del carlà de Muntaner (2.119 m).²⁷

En l'acta hi surten esmentats uns alous, que bé podrien fer referència a la totalitat de la propietat d'aquesta muntanya, rica en pastures. Cal no oblidar el protagonisme de la ramaderia en l'economia comtal i, per descomptat, en la de les famílies de la petita noblesa. Sense anar més lluny, el bisbe Ermengol, un dels litigants en el judici de Sant Pere de Ponts, provenia d'una gran família de nobles ramaders: els vescomtes de Conflent.²⁸ La seva

nissaga va ser de les més influents en l'època a la part septentrional del comtat d'Urgell, gràcies al paper del seu oncle, el bisbe Sal·la, qui el precedí en el càrrec. La seva germana Sança va ser la mare d'Arnau Mir de Tost.

Com a resultat immediat d'aquest judici, el Bisbat d'Urgell refermava encara més el seu senyoriu a la part septentrional del comtat, que havia de compartir amb els vescomtes d'Urgell i els monestirs de Santa Cecília d'Elins i de Sant Serni de Tavèrnoles, unes eines del domini comtal.

Un altre factor que cal tenir en compte és que el judici de Sant Pere de Ponts deuria ser el colofó de tot un litigi entre el monestir, fidel als comtes, i el bisbe i l'església secular, els quals van aprofitar el buit de poder a la casa comtal, després de la mort d'Ermengol I. Quan es va celebrar, el comte Ermengol II deuria tenir 22 anys. De fet, la conquesta de Guissona, duta a terme pel bisbe Ermengol abans del 1024, ressenyaria aquesta possible manca de lideratge comtal.

Anys abans del seu traspàs a Còrdova, el 1005, Ermengol I va vendre al cavaller Guitart el cens del castell d'Elins. Posteriorment, el 1006, aquest home d'armes el donà al monestir de Santa Cecília. Guitart formà part de l'expedició a Còrdova i també hi morí.²⁹ Amb aquesta donació de Guitart, el monestir controlaria la pràctica totalitat de la vall d'Elins.

Ermengol IV

La mort d'Ermengol I va significar la desaparició temporal de la presència dels comtes d'Urgell en els afers del monestir. Després de la mort d'Ermengol I, la documentació no destaca l'activitat de cap altre comte. No és fins el juliol del 1076 que apareixen Ermengol IV i Llúcia, en un judici celebrat a Llordà.³⁰ S'hi va determinar que uns homes havien de deixar al monestir de Santa Cecília d'Elins uns alous que tenien. Els comtes i l'abat van donar la Donzell en feu a un home de nom Ermengod. La Donzell està vinculada a Sant Cristòfol de Salinoves. L'església que hi ha es coneix com Sant Pere de la Donzell i el lloc com la Donzell de Sant Cristòfol.³¹ També li donaren en feu la parròquia d'*Espulcela*, o de Paracolls, i un altre alou a Sex. Aquests alous, en aquell temps se situaven dins del terme castral de Montmagastre. A un dels homes que tenia anteriorment els alous que possiblement estaven infeudant, de nom Bernard Aldalbert, li van donar en feu el castell de la Rua, amb les seves coromines. Aquest senyor, possiblement un cavaller, conjuntament amb els seus germans, va rebre en feu l'església de Gramenet i uns alous situats en aquell lloc.³²

Aquest judici és un acte purament feudal, atès que s'infeuden unes parròquies, un castell, uns alous i unes coromines. En aquest document es determina el paper dels comtes com

a protectors del monestir: Ermengol IV i Llúcia donen en feu conjuntament amb l'abat. És com si les parcel·les, tot i ser del monestir, estiguessin lligades a la família comtal. Els feudataris ho havien de tenir tota la seva vida, durant la qual havien de servir als abats de *Sancte Cecilie et Sancti Xpristofori*.³³

Ermengol IV i Llúcia seran els grans valedors de Santa Cecília, atès que a partir de la mort d'Ermengol I el cenobi havia entrat en decadència.³⁴ Eren els temps de la reforma gregoriana. Per aquest motiu, els comtes van convidar el 1078 el legat pontifici Bernat d'Oloron a Urgell, per promoure la reforma al monestir de Santa Cecília. El clergue va disposar que una comunitat de monges benedictines, provinents del monestir de Sant Pere de les Puelles, de Barcelona, encapçalades per la seva abadessa El·liarda, anessin a viure a Santa Cecília d'Elins. Aquestes monges van substituir els religiosos benedictins que havien viscut al cenobi des de finals del segle IX. El document és signat pels comtes d'Urgell, l'abat Arnau de Santa Cecília i monjos d'aquest monestir.³⁵

Són d'obligatòria ressenya la donació que Ermengol IV va efectuar a Santa Cecília el 16 d'agost del 1078. Es tractava de tres dominatures que pertanyien a Sant Llorenç de Morunys, al castell de Montmagastre, a Rialb Superior i Inferior, a *Torel* i a Santa Creu. En aquest document hi figura com a signatari el fill del comte, el que serà conegut amb el nom d'Ermengol V.³⁶

Un altre acte d'importància va ser la donació de béns, terres i vinyes, així com d'homes, que Ermengol IV i Llúcia van fer el 6 de gener del 1080. Es trobaven situats al camp de Mascançà, a la Marca, i a Ponts, Agramunt, Ivorra, Santa Linya, Llordà, Tost, Alòs, Toló, Oliana, Coll de Nargó i Andorra.³⁷ Cal destacar també l'acta de consagració de l'església de Santa Cecília, duta a terme pel bisbe Bernat Guillem, a petició del comte Ermengol IV i de la comtessa Llúcia, en la qual hi surten reflectides les possessions del monestir.³⁸

Conclusió

Santa Cecília era un monestir de tradició comtal, atès que els comtes d'Urgell en van ser els màxims benefactors i protectors. Cal recalcar el paper de Sunifred II en la consolidació dels dominis del *Submontanione*; de Borrell II en els centrals, els de la vall d'Elins; i d'Ermengol IV i la comtessa Llúcia en la finalització de la primera decadència i la potenciació del cenobi amb l'arribada de les monges de Sant Pere de les Puelles. El paper dels monestirs en el control territorial dut a terme pels comtes continuarà en el temps.

El monestir de Santa Cecília d'Elins en l'actualitat.
(Fotografia: Carles Gascón Chopo)

Notes

- 1 Climent MIRÓ I TUSET (2012), *Primeres passes del monestir de Santa Cecília d'Elins (881-1076). Els monjos benedictins*, Barcelona, Universitat de Barcelona. Tesina del Màster d'Estudis Històrics de la Universitat de Barcelona.
- 2 La primera menció del document és del 881, i es correspon al precepte d'immunitat de Carloman (Benigne MARQUÈS, «Els documents del monestir de Santa Cecília d'Elins (881-1198)», *Urgellia*, 15 (2002-2005), doc. 1.). La culminació de la Reforma Gregoriana al monestir serà la de l'Acta de Consagració de l'església del monestir de Santa Cecília d'Elins, el 28 de desembre del 1080 (Benigne MARQUÈS, *op. cit.*, doc. 50).
- 3 La Societat Cultural Urgel·litana, vinculada al Bisbat d'Urgell, edita la revista *Urgellia*. La majoria de documents provenen de l'Arxiu Capitular d'Urgell, majoritàriament del Fons de Santa Cecília d'Elins, conservat fins a mitjans del segle xx a la Col·legiata de Santa Maria de Castellbò i traslladat a l'Arxiu Capitular d'Urgell.
- 4 Benigne MARQUÈS, *op. cit.*, doc. 1.
- 5 Cebrià BARAUT; Jesús CASTELLS; Benigne MARQUÈS; Enric MOLINÉ (2002), *Episcopologi de l'Església d'Urgell*, la Seu d'Urgell, Societat Cultural Urgel·litana.
- 6 Climent MIRÓ I TUSET, *op. cit.*
- 7 *Ibid.*

- 8 Benigne MARQUÈS, *op. cit.*, doc. 4.
- 9 Manuel RIU, «El monestir de Sant Cristòfol de Salinoves», *Analectia Montserratensia*, vol. x (1964), p. 177-189.
- 10 *Ibid.*, p. 179.
- 11 Benigne MARQUÈS, *op. cit.*, doc. 4: «[...] Dono ego iam supradictus comes Seniofredus ad iam dictas ecclesias ipsas parrochias que ego habeo in comitatu Urgelli, qui michi adveniunt in solutionis eius ecclesie romanorum sive de ecclesie sedis Terragonum, que sunt capud de ipsas iam predictas [...]».
- 12 Benigne MARQUÈS, *op. cit.*, doc. 11.
- 13 Cebrià BARAUT, «Diplomatari del monestir de Sant Sadurní de Tavèrnoles (segles IX-XIII)», *Urgellia*, 12 (1994-1995), docs. 23, 24, i 29.
- 14 Benigne MARQUÈS, *op. cit.*, doc. 13.
- 15 *Ibid.*, doc. 16.
- 16 *Ibid.*, doc. 17.
- 17 *Ibid.*, doc. 18.
- 18 *Ibid.*, doc. 20.
- 19 *Ibid.*, doc. 25.
- 20 *Ibid.*, doc. 29.
- 21 *Ibid.*, doc. 13.
- 22 *Ibid.*, doc. 33.
- 23 *Ibid.*, doc. 33.
- 24 «[...] Borrellus comes fecit illi ex iam dicta ecclesia et pertinentii eius scripturam donationis et Ermengaudus filius eius similiter fecit illis donationis scripturam ex silvis et terris eremis unde exeunt decime et primicie de Castellono requirintur me [...]».
- 25 Cebrià BARAUT, «Les actes de consagracions d'esglésies del bisbat d'Urgell (segles IX-XII)», *Urgellia*, 1 (1978), doc. 2.
- 26 Benigne MARQUÈS, *op. cit.*, doc. 50.
- 27 Albert VILARÓ I BOIX, «Castell de Rocamora», *Catalunya Romànica*, vol. 6 *Alt Urgell-Andorra* (1992), p. 40.
- 28 Prim BERTRAN I ROGÉ (1986), *Notes sobre la ramaderia a la Catalunya Nord-Occidental*, Lleida, Institut d'Estudis Ilerdencs.
- 29 Benigne MARQUÈS, *op. cit.*, docs. 27, 28 i 30.
- 30 Benigne MARQUÈS, *op. cit.*, doc. 46.
- 31 Antoni BACH I RIU, «Sant Pere de la Donzell», *Catalunya Romànica*, vol. 17 *La Noguera*, p. 288.
- 32 Benigne MARQUÈS, *op. cit.*, doc. 46.
- 33 *Ibid.*, doc. 47.
- 34 Climent MIRÓ I TUSET, *op. cit.*
- 35 Benigne MARQUÈS, *op. cit.*, doc. 47.
- 36 *Ibid.*, doc. 48.
- 37 *Ibid.*, doc. 49.
- 38 *Ibid.*, doc. 50.